

PEDAGOGIKA

Studijní podklad č. 1: Žák a jeho učení

Obsah:

Na úvod: Pedagogika jako obor poznání a jako předmět našich seminářů

- Základní pedagogické pojmy
- Otázky, na které budeme hledat odpověď

Téma I: Žák a jeho učení

I.1 Žák:

- Kdo je to „žák“
- Každý žák je jedinečná osobnost
- Co o žáku říká školský zákon
- Žák a škola, žák mimo školu

I.2 Učení

- Druhy učení
- Co je v učení efektivní: „Kužel učení“
- Řízení procesu učení, cesta k sebeřízení
- Celoživotní učení

Co je PEDAGOGIKA?

Pedagogika je

- vědní obor, jehož předmětem poznání je výchova a vzdělávání
 - ve škole i mimo školu, v nejrůznějších oblastech života společnosti,
 - jednotlivců i skupin, nejen dětí, ale i dospělých nejrůznějšího věku;
- zabývá se výchovou a vzděláváním jako procesy i stavy, jejich podmínkami a výsledky;
- využívá při tom teoretických i empirických metod bádání (pedagogická teorie, pedagogický výzkum);
- má povahu vědy jak explanativní (zjišťující, vysvětlující), tak normativní (praktické, poskytující normy, vzory, doporučení)
- zahrnuje řadu dílčích oborů, např. obecnou pedagogiku, filosofii výchovy, teorii výchovy, srovnávací pedagogiku, didaktiku, speciální pedagogiku...
- a s jinými vědami vytváří hraniční obory, např. sociologii výchovy, ekonomii vzdělávání, pedagogickou psychologii, oborové didaktiky (didaktiku matematiky, fyziky ...).

Výchova a vzdělávání

Jedná se o témata, která

- týkají se potřeb a života jedince, a jako taková **jsou předmětem individuálního rozhodování**,
- jsou ve veřejném zájmu, a jako taková **jsou předmětem politického rozhodování (vzdělávací politiky)**
- jsou **realizována praktickými činnostmi**,
- jsou **předmětem vědeckého zkoumání**

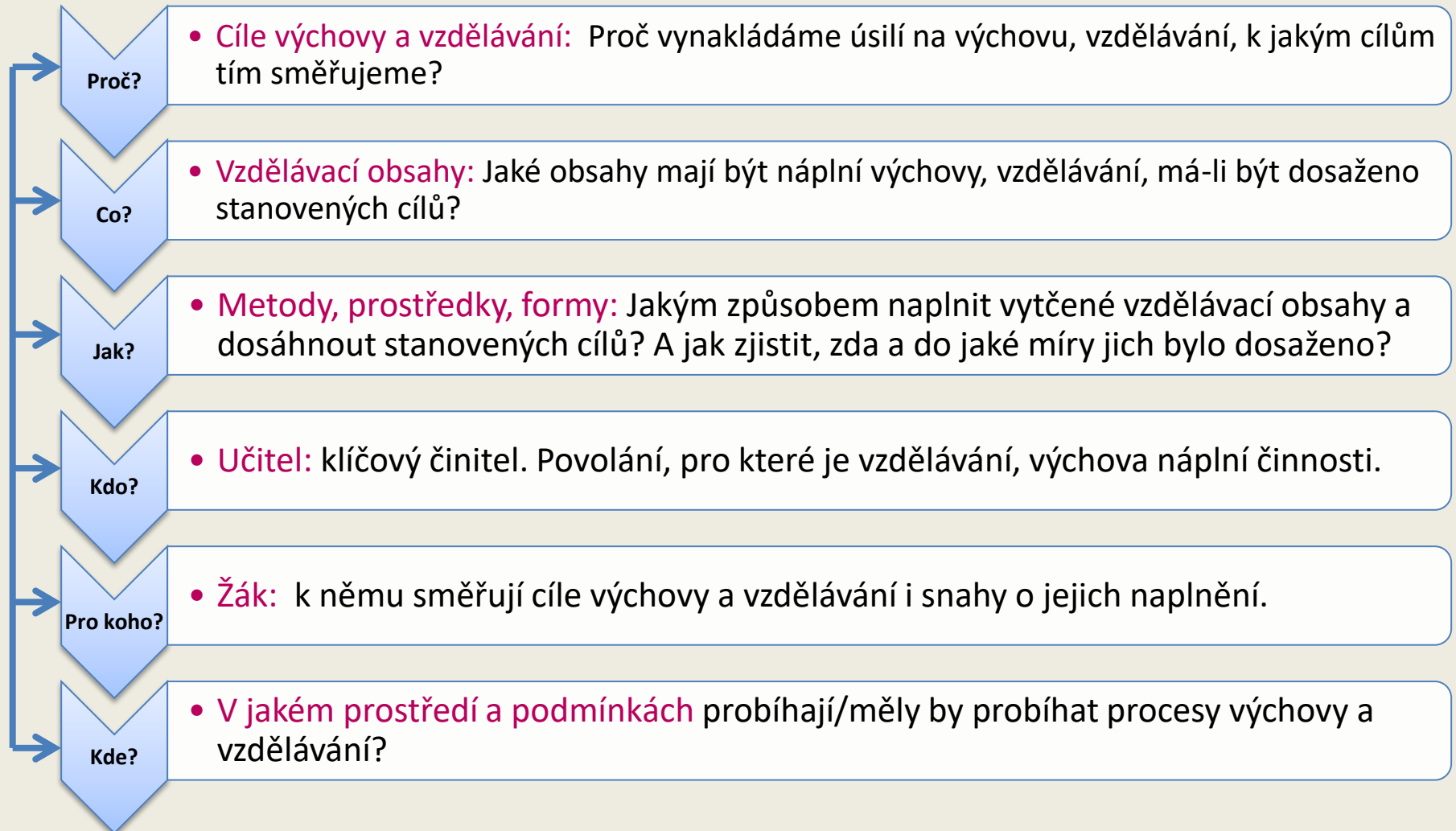
Z hlediska jedince se jedná o procesy „...**záměrného a cílevědomého ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj** každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulujících jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností.“ (Průcha, J.; Walterová, E.; Mareš, J., *Pedagogický slovník, Portál, 6. vyd., Praha 2009, s. 345*)

Z hlediska společnosti výchova a vzdělávání jsou **záměrné, cílevědomé** procesy zprostředkující **předávání lidské kultury** – jejích hodnot a norem, zvyklostí, vzorců chování a prožívání, znalostí, dovedností.

Na úvod několik základních pedagogických pojmů:

- **Vzdělávání (edukace)** – proces získávání a rozvoje vědomostí a intelektových a praktických dovedností
- **Vzdělání** – stav, jehož dosáhl učící se jedinec prostřednictvím vzdělávání v kognitivní oblasti; souhrn osvojených znalostí (vědomostí, dovedností)
- **Výchova** – týká se celé osobnosti člověka. Je to záměrná a cílevědomá činnost, jíž vychovávající podporuje rozvoj osobnosti vychovávaného (nejen stránku kognitivní).
- **Výuka** – organizovaný proces edukace, v němž dochází k interakci vyučujícího (učitele) a učícího se (žáka, studenta).
- **Vyučování** – činnost učitele v procesu výuky.
- **Učení** – činnost žáka, studenta, každého, kdo se učí; psychický proces, v němž jedinec získává (osvojuje si) to, co je nad rámec vrozeného: zkušenosti, vědomosti, dovednosti, postoje, vzorce chování, hodnoty, normy, ...

Otázky, na které budeme hledat odpověď v předmětu Pedagogika:

Téma I: „Žák a jeho učení“ podle sylabu

Učení, jeho vnější podmínky a vnitřní předpoklady. Řízení procesu učení, cesta k sebeřízení. Výsledky učení. Kompetence žáků. Hodnocení výsledků učení žáků, jeho cíle, funkce, typy, metody, cesta k sebehodnocení. Diagnostické a klasifikační metody. Didaktické testy. Klasifikace a slovní hodnocení. Problémy školní úspěšnosti žáků. Zjišťování příčin žákova neprospěchu a možnosti jejich překonání. Kázeň a učení, výchovné problémy. Žák a škola, žák mimo školu. Žáci se speciálními vzdělávacími potřebami a jejich integrace do běžných tříd, přínosy a rizika. Inkluzivní vzdělávání.

I. 1 Žák

Kdo je to žák?

„Žák je označení pro člověka v roli vyučovaného subjektu, bez ohledu na věk. Žákem může být dítě, adolescent, dospělý.“ (Walterová, E., Průcha, J., Mareš, J., *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009, s. 389)

Žák je v roli vyučovaného jako **aktivní subjekt – jeho činností je učení**. Nepřijímá pasivně znalosti sdělované zvenčí, jako by je více či méně věrně otiskoval do své mysli, ale přizpůsobuje a osvojuje si je v procesu učení, jehož se účastní jako komplexní bytost.

Pro učitele je důležité, aby tuto komplexnost žáka vnímal, nebral při výuce v potaz jenom jeho dosavadní znalosti a dovednosti. Např. B. Helus upozorňuje, že u žáka je třeba vnímat pět aspektů:

1. **Žák je člověk zaštitěný právním systémem.**
2. **Žák je osobnost**, tj. člověk vyznačující se určitými vlastnostmi a způsobilostmi.
3. **Žák je individualita**, tj. člověk jedinečný, který se od ostatních liší a se svými odlišnostmi s nimi vchází v kontakt.
4. **Žák je subjekt**, tj. člověk, který prožívá a je zdrojem jednání.
5. **Žák je sociální role**, tj. člověk, který někam náleží, kde je vystaven určitým úkolům a nárokům.

(In: Janíková, M. a kol., *Základy školní pedagogiky*. Brno: Paido, 2009)

Každý žák je jedinečná osobnost, neexistují dva stejní žáci - liší se od sebe biologickým, psychickým i sociálním vybavením; liší se svým genetickým vkladem i tím, jak jsou formováni v průběhu svého života.

Žádný žák není a priori špatný nebo dokonalý; každý má individuální předpoklady, které je možné za podpory učitele a školy rozvíjet, a každý má svá individuální omezení, která je třeba brát v úvahu a snažit se je překonávat.

Učitel by měl individualitu žáka respektovat a stavět na ní své pozitivní pedagogické působení.

K tomu je nezbytné, aby učitel své žáky znal: jejich předpoklady, možnosti a meze.

Učitel by se měl pokud možno seznamovat i s prostředím, v němž žáci žijí mimo školu, především rodinným.

Dobrému učiteli záleží na každém žáku; snaží se ho podporovat v učení a rozvíjet jeho individuální předpoklady, motivaci a aspirace.

Právní postavení žáka

Legislativní vymezení práv a povinností dětí, žáků a studentů je dáno školským zákonem (*Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*)

v § 22

- Děti – docházejí do mateřských škol
- **Žáci – docházejí do základních a středních škol**
- Studenti – docházejí do vyšších odborných škol (a na vysoké školy – na ty se vztahuje Zákon č.111/1998 Sb., o vysokých školách)

Školský zákon dává pravomoc Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy upřesnit podrobnosti některých zákonných ustanovení vyhláškami (např. Vyhláška č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných).

Povinnosti žáků, studentů a zákonných zástupců dětí a nezletilých žáků podle školského zákona

(1) Žáci a studenti jsou povinni

- a) řádně docházet do školy nebo školského zařízení a řádně se vzdělávat,
- b) dodržovat školní a vnitřní řád a předpisy a pokyny školy a školského zařízení k ochraně zdraví a bezpečnosti, s nimiž byli seznámeni,
- c) plnit pokyny pedagogických pracovníků škol a školských zařízení vydané v souladu s právními předpisy a školním nebo vnitřním řádem.

(2) Zletilí žáci a studenti jsou dále povinni

- a) informovat školu a školské zařízení o změně zdravotní způsobilosti, zdravotních obtížích nebo jiných závažných skutečnostech, které by mohly mít vliv na průběh vzdělávání,
- b) dokládat důvody své nepřítomnosti ve vyučování v souladu s podmínkami stanovenými školním řádem,
- c) oznamovat škole a školskému zařízení údaje podle § 28 odst. 2 a 3 a další údaje, které jsou podstatné pro průběh vzdělávání nebo bezpečnost žáka a studenta, a změny v těchto údajích.

(3) Zákonní zástupci dětí a nezletilých žáků jsou povinni

- a) zajistit, aby dítě a žák docházel řádně do školy nebo školského zařízení,
- b) na vyzvání ředitele školy nebo školského zařízení se osobně zúčastnit projednání závažných otázek týkajících se vzdělávání dítěte nebo žáka,
- c) informovat školu a školské zařízení o změně zdravotní způsobilosti, zdravotních obtížích dítěte nebo žáka nebo jiných závažných skutečnostech, které by mohly mít vliv na průběh vzdělávání,
- d) dokládat důvody nepřítomnosti dítěte a žáka ve vyučování v souladu s podmínkami stanovenými školním řádem,
- e) oznamovat škole a školskému zařízení údaje podle § 28 odst. 2 a 3 a další údaje, které jsou podstatné pro průběh vzdělávání nebo bezpečnost dítěte a žáka, a změny v těchto údajích.

Práva žáků, studentů a zákonných zástupců dětí a nezletilých žáků podle školského zákona

(1) Žáci a studenti mají právo

- a) na vzdělávání a školské služby podle tohoto zákona,
- b) na informace o průběhu a výsledcích svého vzdělávání,
- c) volit a být voleni do školské rady, jsou-li zletilí,
- d) zakládat v rámci školy samosprávné orgány žáků a studentů, volit a být do nich voleni, pracovat v nich a jejich prostřednictvím se obracet na ředitele školy s tím, že ředitel školy je povinen se stanovisky a vyjádřeními těchto samosprávných orgánů zabývat,
- e) vyjadřovat se ke všem rozhodnutím týkajícím se podstatných záležitostí jejich vzdělávání, přičemž jejich vyjádřením musí být věnována pozornost odpovídající jejich věku a stupni vývoje,
- f) na informace a poradenskou pomoc školy nebo školského poradenského zařízení v záležitostech týkajících se vzdělávání podle tohoto zákona.

(2) Práva uvedená v odstavci 1 s výjimkou písmen a) a d) mají také zákonní zástupci dětí a nezletilých žáků.

(3) Na informace podle odstavce 1 písm. b) mají v případě zletilých žáků a studentů právo také jejich rodiče, popřípadě osoby, které vůči zletilým žákům a studentům plní vyživovací povinnost.

Žák a škola

Každá škola dotváří rámec práv a povinností žáka jednak formou psaných veřejně přístupných dokumentů, jednak nepsanými pravidly, která tvoří tradici školy a jsou součástí celkového sociálního klimatu školy – mj. zavedenými zvyklostmi ve vztazích mezi žáky, vedením školy, učiteli a nepedagogickými pracovníky.

Základní informace pro žáky:

- **Školní normy:**
 - **Školní řád** – základní norma; vymezuje práva a povinnosti žáků
 - **Klasifikační řád** (Pravidla pro hodnocení výsledků vzdělávání žáků)
 - **Pravidla bezpečnosti a ochrany zdraví žáků**, jejich ochrana před sociálně patologickými jevy a před projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí
 - Řády učeben, školního hřiště apod.

(Některé školy shrnují všechna ustanovení do jediného dokumentu - školního řádu.)

 - Škola může vydat další pravidla, která upravují chování žáků v souladu s „filosofií“ školy (příklad odjinud – následující stránka)
- **Informace o škole:**
 - Charakteristika školy
 - Školní vzdělávací program
 - Inspekční zprávy
 - Výroční zprávy

Příklad odjinud: Pravidla vzájemných vztahů ve škole

„Ředitelka základní školy v Oklahomě předkládá **osm zásad, na kterých by měly být založeny vztahy ve škole** a podle kterých by se měli řídit učitelé, žáci i vedení školy. Dodržování těchto zásad významně mění kulturu školy. /.../

1. **Budeme se vzájemně respektovat** a cenit si každého jako jedinečné osobnosti.
2. **Nebudeme se nikomu smát** nebo ho zesměšňovat či srážet.
3. **Chováme se slušně**, poděkujeme a poprosíme, omluvíme se – zde jsou základy pro pěstování nezištnosti a empatie.
4. **Navzájem se povzbuzujeme k úspěchu** – všichni se zlepší, když se zlepší každý z nás.
5. **Navzájem si pomáháme**, kdykoli je to možné – dovednost týmové práce je nezbytná pro další život.
6. **Oceníme každé úsilí** – každý dělá chyby, ale potřebuje pochválit snahu.
7. **Navzájem se podporujeme** ve snaze dosáhnout co možná nejlepších výsledků.
8. **Budeme žít spravedlivý život**, dodržovat zdravý životní styl, budeme budovat svůj charakter.“

Zdroj: SCIO, newsletter ze dne 4.7.2014

Žák mimo školu

- Aktivity mimo školu organizované školou v rámci výuky
- Aktivity ve volném čase žáka (volnočasové aktivity)

Aktivity mimo školu organizované školou v rámci výuky:

- výchovné koncerty, exkurze apod. Žák je zde vlastně mimo školu pouze místně, jedná se však o řádnou výuku, role učitele a žáka zůstávají stejné jako v běžné výuce v prostředí školy, učební aktivity žáka probíhají podle vzdělávacího programu školy a pod vedením učitele.
- Vymezení práv, povinností a odpovědnosti učitelů a žáků při výuce mimo školu je specifikováno ve vyhlášce ministerstva školství a zpravidla i ve školním řádu nebo jiných školních směrnících.

Vyhláška MŠMT ke školskému zákonu – ustanovení týkající se výukových akcí mimo školu:

- Bezpečnost a ochranu zdraví žáků ve škole, při akcích konaných mimo školu zajišťuje škola svými zaměstnanci, vždy však nejméně jedním pedagogickým pracovníkem. Na jednu osobu zajišťující bezpečnost a ochranu zdraví žáků nesmí připadnout více než 25 žáků. (Výjimku z tohoto počtu může stanovit s ohledem na náročnost zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví žáků ředitel školy.) Při akcích konaných mimo školu se zajišťuje bezpečnost a ochrana zdraví žáků na předem určeném místě 15 minut před dobou shromáždění. Po skončení akce končí zajišťování bezpečnosti a ochrany zdraví žáků na předem určeném místě a v předem určeném čase. Místo a čas shromáždění žáků a skončení akce škola oznámí nejméně 2 dny předem zákonným zástupcům žáků.

Volnočasové aktivity

- Aktivity, které jedinec provádí mimo pravidelný vzdělávací či pracovní program.
- Mohou být nahodilé nebo opakované.
- Jejich charakteristickými znaky jsou dobrovolnost a velká míra samostatnosti a zájmu účastníků.
- Volnočasové aktivity mohou být organizované, nebo jsou prováděny samostatně, mnohdy velmi spontánně jednotlivcem nebo skupinou účastníků.
- Organizované volnočasové aktivity
 - Mohou být pořádány školou, školským zařízením (střediska volného času, školní družiny, školní kluby), nebo jinými institucemi - veřejnými, neziskovými i komerčními.
 - Zpravidla sledují výchovné a vzdělávací cíle, i když mohou směřovat i jen k relaxaci, zábavě a sportovnímu vyžití či k jinému kvalitnímu vyplnění volného času (např. u organizovaných volnočasových aktivit směřujících účastníky k dobrovolnictví; tam je však implicitně přítomný významný výchovný cíl - osobnostní a sociální rozvoj účastníků).
 - I ty organizované volnočasové aktivity, které nabízejí účastníkům „jenom“ zábavu a sportovní vyžití, mají svůj význam: nabízejí kvalitní a sociálně akceptovatelné naplnění volného času, který by jinak u některých mladých lidí mohl být stráven nečinně nebo v sociálně méně přijatelných nebo nepřijatelných spontánních aktivitách.
- Samostatné (individuální nebo skupinové) volnočasové aktivity
 - Mohou mít také vzdělávací cíl, který si jedinec nebo skupina vědomě nastaví, mnohdy ale jsou rovněž vykonávány pro zábavu, ve formě hry, pro naplnění volného času, někdy z potřeby sdružovat se s vrstevníky, bez hlubšího záměru.
 - Samostatné volnočasové aktivity mohou být sociálně akceptovatelné nebo neakceptovatelné; v tomto druhém případě jde mnohdy o aktivity skupin (party, sociálně neintegrováné skupiny dospívajících).

I.2 Učení

Učení = činnost, v jejímž průběhu jedinec (např. žák) získává (osvojuje si) znalosti, dovednosti, hodnoty, postoje, vzorce chování.

Učením se rozvíjejí vrozené předpoklady jedince.

Z hlediska komunity je učení základem reprodukce kultury.

Druhy učení

Podle mechanismu, jenž je základem učení:

- Habituační (navyknání si na okolní prostředí)
- Podmiňování (nejjednodušší forma učení; vytváření spojů podnět - reakce)
- Senzomotorické učení (osvojování senzomotorických dovedností)
- Kognitivní učení (učení se poznatkům = osvojování znalostí, učení se intelektovým činnostem = osvojování intelektových dovedností, včetně složitých dovedností jako je řešení problémů)
- Sociální učení (učení sociální percepce, komunikaci a interakci; „učení se žít mezi lidmi“)

Podle míry záměrnosti:

- Záměrné učení (intencionální, přímé, řízené; učení v užším slova smyslu)
- Spontánní učení (bezděčné, neúmyslné, nepřímé)

Jaké přístupy k učení jsou efektivní?

Kužel učení (kužel zkušenosti)

- Autor: americký učitel a profesor pedagogiky Edgar Dale (1900-1985).
- „Kužel učení“ zachycuje vztah mezi metodou vyučování/učení a efektivitou vyučování/učení.
- „Podle tohoto modelu je efektivita učení nejvyšší ve chvíli, kdy je spojena s reálnými situacemi, s reálnými zážitky žáků (dno kužele). Postupně směrem vzhůru se díky použité metodě učení nebo výukovému materiálu z člověka stává více a více pouhý pozorovatel reality a tím klesá efektivita učení. Na špici kužele pak jsou metody, které pracují již jen se symboly, které realitu představují – tato rovina je pro žáky tou nejtěžší. ... Zjednodušeně by se dalo říci, že žáci se budou učit tím snáze a efektivněji, čím více smyslů v reálných situacích zapojí. Takové zkušenosti jsou podle Dalea klíčem k efektivnímu vyučování.“
(http://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogicky_lexikon/K/Ku%C5%BEel_zku%C5%A1e_nosti, staženo 25.6.2014)

KUŽEL UČENÍ

Po 14 dnech si pamatujeme	Činnosti	Způsob zapojení
10 % z toho, co přečteme	Číst (si)	Pasivní
20 % z toho, co slyšíme	Poslouchat mluvené slovo (přednášku, projev...)	
30 % z toho, co vidíme	Dívat se na obrázky, vystavené předměty...	
50 % z toho, co vidíme a slyšíme	Sledovat film, prezentaci, demonstraci (např. pokus), ukázkou...	
70 % z toho, co říkáme	Diskutovat, přednášet, odpovídat na dotazy...	Aktivní
90 % z toho, co říkáme a děláme	Hrát roli (inscenace), vystupovat v simulovaných či modelových situacích, vystupovat v reálných situacích, dělat skutečné věci	

Řízení procesu učení, cesta k sebeřízení

Učení žáků ve výuce je řízené zvenčí, učitelem. Na činnost učitele ve výuce - vyučování – lze nahlížet právě jako na řídicí činnost, jako na řízení učebních činností žáků.

Učitelovo řízení učebního procesu by mělo vést k tomu, aby si žáci efektivně a kvalitně osvojovali vědomosti a dovednosti a rozvíjeli postoje

- související s učební látkou,
- související s učením (→ kompetence k učení).

„Podstata vyučování je tedy v jakési jednotě, v propojení učení žáků a řídicích aktivit učitele. Lze říci, že školu a v ní vyučování tvoří tyto dva základní prvky:

- učící se žák,
- a učení žáků řídicí učitel.“

(Kolář, Vališová: Analýza vyučování (viz seznam základní literatury), s. 91.)

V každém učebním procesu v rámci výuky je přítomný, vedle vnějšího řízení učitelem, i určitý podíl sebeřízení žáka. To by si učitel měl nejen uvědomovat, ale měl by také cíleně sebeřízení žáka při učení rozvíjet. **„Dobře řízeným učením se žák učí se učit.“**

(Tamtéž, s. 92)

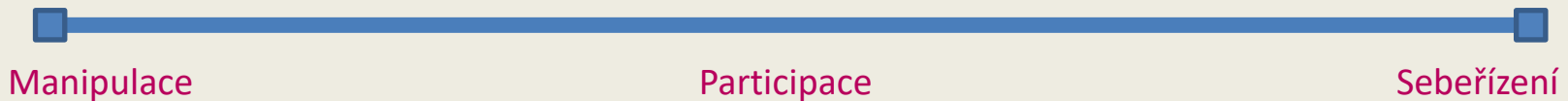
Řízení žákova učení a učitelovo pojetí výuky

Při řízení učební činnosti žáků má každý učitel jedinečný přístup, který záleží na jeho individuálním pojetí faktorů ovlivňujících učební proces žáků:

- cílů výuky,
 - obsahu (učiva),
 - celkového přístupu k výuce (např. konstruktivistická vs. transmisivní výuka),
 - metod a organizačních forem výuky,
 - výsledků výuky a jejich hodnocení,
 - žáka a jeho učení, skupiny žáků,
 - učitele a jeho role.
- učitelovo pojetí výuky, učitelova pedagogická filosofie

Typy učitelova řízení učebního procesu žáků

Můžeme si je představit na kontinuu:

Manipulativní řízení: vnější řízení; **učitel řídí žákovu učební činnost** pokyny, příkazy, usměrňováním, žák víceméně pasivně plní uložené úkoly, učitelovo řízení je úplné, bez podílu sebeřízení žáka.

Participativní, kooperativní řízení: **žák se v menší či větší míře podílí na řízení své učební činnosti**, je aktivní, spolupracuje na řízení s učitelem a/nebo ve skupině spolužáků.

Sebeřízení: **žák samostatně řídí svou učební činnost** (sebeřízení, samořízení při učení, řízení vlastního učení, autoregulace). Při samořízeném (samostatném) učení žák řídí cíle svého učení, motivaci, obsahy a postupy učení, reflektuje své výsledky, vnímá vnitřní i vnější podmínky svého učení, v mezích možností je ovlivňuje, případně jim přizpůsobuje postupy svého učení tak pro dosažení co nejvyšší efektivity. Při samostatném učení si jedinec nejenom osvojuje vědomosti a dovednosti související se zpracovávanými obsahy, ale **učí se učit: rozvíjí i svou kompetenci k učení**.

Celoživotní učení (celoživotní vzdělávání)

Celoživotní učení - moderní pojetí vzdělávání, „v němž jsou **všechny možnosti učení ... chápány jako jediný propojený celek**, který dovoluje rozmanité a četné přechody mezi vzděláváním a zaměstnáním a který umožňuje získávat stejné kvalifikace a kompetence různými cestami a kdykoli během života. ... Celoživotní učení chápe veškeré učení jako nepřerušovanou kontinuitu „od kolébky do zralého věku.“ (Strategie celoživotního učení ČR. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Praha 2007)

Etapy celoživotního učení:

- **Počáteční vzdělávání:** počáteční etapa vzdělávání v základních, středních, vyšších odborných a vysokých školách; končí zpravidla vstupem do na trh práce.
- **Další vzdělávání** - probíhá po vstupu na trh práce, zpravidla souběžně se zaměstnáním.

„Celoživotní učení je v ideálním pojetí považováno za nepřetržitý proces, ve skutečnosti jde spíše o neustálou připravenost člověka učit se než o neustálé studium. Vychází se přitom ze zásady, že konkrétní získané kompetence nejsou tak cenné jako schopnost učit se. Mluví se tedy spíše o celoživotním učení, nikoliv vzdělávání, aby se tím zdůraznil význam i takových učebních aktivit každého jedince, které nemají organizovaný ráz, tzn. samostatného učení např. při práci, při pobytu v přírodě, na kulturních akcích apod.“ (Tamtéž)

Složky celoživotního učení:

- **Formální učení (formální vzdělávání)** – plánované (záměrné, cílené), v rámci formálního vzdělávacího systému, výsledkem je získání vyššího stupně vzdělání.
- **Neformální učení (neformální vzdělávání)** – rovněž plánované, nevede ale k získání vyššího stupně vzdělání (zpravidla v rámci programů poskytovaných různými vzdělávacími institucemi – komerčními i neziskovými; toto vzdělání mohou poskytovat i běžné školy).
- **Informální učení** - probíhá v rámci aktivit každodenního života, včetně volnočasových aktivit. Může a nemusí být záměrné; velká část informálního učení probíhá spontánně po celý život, často si ani neuvědomujeme, že se učíme.